

Grönsaksodling på friland – ett bidrag till angelägna samhällsutmaningar, journalnr 2019-1654-7

Sammanfattning

Det går alldeles utmärkt att odla grönsaker på friland i Södermanland. Orsakerna varför det geografiska området i Leader Södermanland inte har en mer omfattande odling är flera. Rapporteringen från projektet "Grönsaker på friland – ett bidrag till angelägna samhällsutmaningar" belyser flera av de mest betydelsefulla orsakerna.

De företagsmässiga förutsättningarna för landsbygdsföretag inriktade på spannmålsodling vid utveckling av grönsaksodling på friland beskrivs i underlagsrapport från Lovang Lantbrukskonsult AB. Erfarenheter och förmedling av kunskaper ges av företagare i fyra filmade studiebesök, presentationer som återfinns på YouTube. En beskrivning av hur gå tillväga för att förädla grönsaker på gårdsnivå, vilka möjligheter det kan erbjuda och vilka regelverk som beskriver hur gå tillväga. Framgångsfaktorerna vid matchning av arbetssökande och landsbygdsföretagare beskrivs i en underlagsrapport och en logistikmodell för samverkan har tagits fram i samarbete med STUA.

Inledning

Projektet *Grönsaksodling på friland – ett bidrag till angelägna samhällsutmaningar* har under 3 års tid kartlagt förutsättningar för ökad omfattning av frilandsodlade grönsaker i ett område där den odlingen är liten. Närheten till marknaden i Storstockholm med många konsumenter och stor efterfrågan på grönsaker är potentialen stor för ökad odling. Varför odlas inte mer frilandsodlade grönsaker i de stora marknadernas närhet? Varför importeras grönsakerna från andra delar av Sverige, Europa eller andra delar av världen, även det vi kan odla här?

I projektets steg 1 kartlade ett antal företag förutsättningarna för såväl odling som att söka kontakt med arbetssökande nyanlända med intresse för lantbruk och odling. Detta steg 2 omfattade själva genomförandet.

Bakgrund

Ett antal viktiga samhällsutmaningar blev utgångspunkten för projektet. Bland annat potentialen i att skapa ökad tillväxt inom landsbygdsföretag och samtidigt skapa fler arbetstillfällen. Den nationella livsmedelsstrategin som beslutades 2017 och har parlamentariskt stöd i Sveriges riksdag lyfter som övergripande mål "en konkurrenskraftig livsmedelskedja där den totala livsmedelsproduktionen ökar, samtidigt som relevanta miljömål nås, i syfte att skapa tillväxt och sysselsättning och bidra till hållbar utveckling i hela landet". Utmaningen att öka självförsörjningsgraden (såväl på nationell som på regional nivå) av sörmäländskt odlade grönsaker och proteingrödor för humankonsumtion var en av

projektets utgångspunkter. I regionala livsmedelsstrategin för Södermanland¹ ingår tre grundläggande värderingar, hållbarhet, hälsa och samverkan vilka varit grundläggande för projektet, alla tre. Minskad sårbarhet i livsmedelskedjan, att bidra till uppfyllelse av miljö- och klimatmål samt innovations- och utvecklingskraftens möjlighet att föra stad och landsbygd närmare varandra lyfts i Stockholms län livsmedelsstrategi², ytterligare en utgångspunkt för projektet.

Klyftan mellan stad och land ökar i Sverige och är viktig att motverka i våra trakter i Sörmland. Ett sätt att förhindra ökad klyfta sker genom entreprenörskap, samverkan, utbildning, kompetensförsörjning och inte minst genom ökat antal arbetstillfällen på landsbygden erbjuds personer med utländskt ursprung möjlighet till praktikplatser, säsongs- och/eller heltidsarbeten. Sörmland har sedan 2015 har ett ökat antal personer med utländsk bakgrund och att de som grupp är överrepresenterade bland arbets sökande. Därför siktar projektarbetet på att skapa modell för matchning mellan arbetssökande och företagare på landsbygden för att flera skall hitta vägen till arbete vid landsbygdsföretag med exempelvis grönsaksodling.

Trädgårdsodlingens omfattning och produktionsvärde

En titt i officiell statistik över trädgårdsodlingen i Sverige visar att frilandsodlingen av trädgårdsväxter ökade med 7 procent mellan 2017 och 2020. Det är Jordbruksverket som vart tredje år presenterar statistik över den yrkesmässiga trädgårdsproduktionen i Sverige och senaste sammanställningen visar 2020 år siffror. Totalt odlades trädgårdsväxter på 13 700 hektar under 2020, den högsta noteringen sedan slutet av 1990-talet. Arealen ökade för samtliga grenar av frilandsodlingen men mest för odlingen av plantskoleväxter och köksväxter som ökade med 12 respektive 8 procent mellan 2017 och 2020. Växthusytan förblev däremot ungefär densamma och har varierat ganska lite under hela 2000-talet.

Antalet företag som odlar trädgårdsväxter fortsatte att minska i Sverige, en utveckling som pågått åtminstone sedan början av 1970-talet. Totalt minskade företag med 7 procent mellan 2017 och 2020, då drygt 1800 företag återstod.

Den svenska yrkesmässiga trädgårdsodlingens värde var knappt 6,7 miljarder kronor år 2020. Det var en ökning med 15 procent jämfört med 2019 och 25 procent högre än genomsnittet för de fem föregående åren (2015 - 2019). Värdet ökade påtagligt för samtliga enskilda grödkategorier inom frilandsodlingen. Frilandsodlingen stod för 63 procent av den totala odlingens värde, medan växthusodlingen stod för återstående 37 procent, vilket var en stark förskjutning till frilandsodlingens fördel. Sett till grödtypep utgjorde ätliga grödor (köksväxter, frukt och bär) 62 procent av värdet, medan prydnadsväxter utgjorde 38 procent.³

¹<https://www.lansstyrelsen.se/download/18.26f506e0167c605d5692ca82/1550053235782/Livsmedelsstrategi-klar.pdf>

² <https://www.lansstyrelsen.se/download/18.6a8f491016b944a8cbe2856a/1566386322466/Rapport%202019-16%20Stockholms%20%C3%A4ns%20Livsmedelsstrategi.pdf>

³ Produktionsvärdet i trädgårdsodlingen
<https://jordbruksverket.se/om-jordbruksverket/jordbruksverkets-officiella-statistik/jordbruksverkets-statistikrapporter/statistik/2021-06-29-tradgardsproduktion-2020>

Sörmländska lantbruket, med statistiska mått mätt

Knappt 5 procent av Sveriges jordbruksmark (åker- och betesmark) finns i Sörmland, 142 000 hektar. Här är andelen jordbruksmark i förhållande till den totala landarealen större än genomsnittet för hela landet, 23 procent jämfört med 7 procent. Höstvetete är den vanligaste grödan och odlas på 22 procent av åkerarealen. Företagsstrukturen innebär färre men större gårdar, företag, snittföretaget har närmare 66 hektar medan snittet för landet är 45 hektar.

Enligt statistik är cirka 2100 personer sysselsatta i jordbruket och cirka 1600 personer i livsmedelsföretagen. Statistiken omfattar i första hand anställd personal och heltidstjänster och omfattar därför endast en del av helheten.⁴

Frilandsodlingen av grönsaker i Sörmland har ökat de senaste åren och var 2020 den högsta på länge. Både antal företag och areal där det odlas grönsaker har ökat jämfört med 2017. 26 företag i länet odlar köksväxter på totalt 40 hektar. Tre år tidigare, 2017, var det 19 företag som gemensamt odlade köksväxter på 22 hektar. I ett län som Sörmland med stolt historia såväl för odling av grönsaker, frukt och bär är det positiv utveckling med ökad odling nu efter många år med mindre odling för varje år.

I projektarbetet har ingått företagsutveckling, kompetensutveckling, hur nya arbetstillfällen kan skapas, företagens ekonomiska förutsättningarna och ökade kvantiteter grönsaker odlade på friland. De företag som satsar inspirerar och driver en utveckling. Förutsatt att konsumenternas efterfrågan ger ökad lönsamhet hos företagen kommer fler företagare att följa efter, mer grönsaker odlas och fler arbetstillfällen skapas.

Genomförandet

Redovisningen av resultaten nedan utgår från projektplanens målsättningar.

Ett antal lantbruksföretag odlar grönsaker på friland och nya proteingrödor

Några företagare tog initiativet till projektet och fler företagen anslöt under tiden som projektet inleddes. Totalt har ca 10 företagare deltagit. Alla företagare har provodlat i någon omfattning, ett par företag har numera en omfattande grönsaksodling på friland. Ytterligare några har odlat nya proteingrödor som exempelvis linser.

Självförsörjningsgraden av grönsaker har ökat

Resultatet är att självförsörjningen av grönsaker odlade på friland i Leader Södermanlands område har ökat. Konsumenter kan välja sörmländskt frilandsodlade grönsaker i större utsträckning än innan projektet inleddes.

Lagerlokal för grönsaker har byggts

En av landsbygdsföretagarna har investerat i kyllager för grönsaker och angränsande leveranslager. I lokalerna har även förberetts för förädling av grönsaker.

⁴ Det gröna näringslivet i Södermanland och dess betydelse för samhället. LRF 2016

Affärsmodeller, samverkan, exempel förmedlade från erfarna grönsaksodlare

Ett stort antal kontakter har tagits och förmedlats till företagarna, andra företagare med grönsaksodling på friland som inriktning eller intressant verksamhet i anslutning till frilandsodling. Marknadsaktörer med intresse för regionalt odlade produkter har deltagit vid möten med producenter. Lager- och logistiklösningar, samarbetsmodeller och behov av investeringar har belysts.

Matchning, bemanning och uppföljning av kontakter arbetstagare och företagare

För att öka möjligheterna för personer med utländsk bakgrund att söka sig ett arbete vid landsbygdsföretag har samarbetet med Arbetsförmedlingen pågått löpande. Dels i ett bredare samarbete inom Landsbygdsnätverket och Nyanländas inkludering och senare inom grupp för Nya vägar för arbete, utbildning och företagande inom de gröna näringarna på landsbygden.⁵ Även samarbete med de pågående projekten Nya Nätverk respektive Mer mat fler jobb har fördjupat arbetet genom erfarenheter av framgångsrikt matchande av arbetssökande med landsbygdsföretagare i behov av arbetskraft.

Dokumentation och specialstudier

Med anledning av covid-19-pandemin och restriktioner blev planen för ett antal aktiviteter avskrivna, i synnerhet de planerade studiebesöken och studieresorna.

Efter överläggningar med Leader Södermanlands kansli beslutades att komplettera utförda insatser med ett antal uppdrag:

- en företagsekonomisk analys och beskrivning av förutsättningarna för spannmålsföretaget vid utökning med frilandsodling av grönsaker
- via filminspelning göra ett antal studiebesök på landsbygdsföretag med grönsaksodling på friland
- en arbetskraftsinsats för praktikplatser vid Åsa folkhögskolas kurs "Till jobb inom gröna näringarna"
- som ett studiebesök belysa vad som krävs för ett grönsaksföretag att börja förädla grönsaker på gårdsnivå, råd och information om regelverk.

10 workshops

Workshops har arrangerats, några har genomförts på plats fysiskt, några har genomförts digitalt. Kort om varje workshop:

1. 20 december 2019
Uppföljning och utvärdering 2019
2. 20 januari 2020
Försäljning och marknad

⁵<https://www.landsbygdsnätverket.se/pagang/kalender/kalenderaktiviteter/vagartillutbildningocharbeteilantbruktradgardochlivsmedelsforetagdegronanaringarna.5.6c390922179032a4d076d8f8.html>

Europeiska jordbruksfonden för
landsbygdsutveckling: Europa
investerar i landsbygdsområden

3. 24 februari 2020
Försäljning och marknad
4. 5 oktober 2020
Företagsutveckling och lönsamhet
5. 12 januari 2021
Uppföljning 2020
6. 25 februari 2021
AI och digitalisering
7. 16 mars 2021
Konceptutveckling sörmländska grönsaker och växtprotein, del 1
8. 24 april 2021
Konceptutveckling sörmländska grönsaker och växtprotein, del 2
9. 22 oktober 2020
Logistikmodell – AFRY
10. 2 december 2021
Företagsutveckling och validering av modell

Nya säsongsarbeten och heltidstjänster har skapats

Företagarna med störst omfattning av grönsaksodlingen 2020 och 2021 har rekryterat i några olika omgångar men behoven har varit begränsade och behövt lösas på företagsnivå och på kort tid. Kontakter har tagits från företagsidan såväl med kommunens arbetsmarknadsenhet som med Arbetsförmedlingen.

Vid projektperiodens slut, i december 2021 har Arbetsförmedlingens uppdrag ändrats jämfört med vid projektperiodens inledning. De landsbygdsföretagare som söker arbetskraft hänvisas nu till de digitala tjänsterna Arbetsförmedlingen erbjuder. Servicefunktionen är avvecklad med något enstaka undantag. Nu arbetar ett antal fristående aktörer och Arbetsförmedlingen bygger upp nätverk med dem. Det är än så länge inte känt att någon av dessa fristående aktörer inom geografiska området omfattar även matchning mot landsbygdsföretag. Den möjligheten står öppen. De arbetssökande hos Arbetsförmedlingen i Sörmland just nu är till stor del långtidsarbetslösa med de särskilda utmaningar det innebär.

Resultat och lärdomar

- Det går utmärkt att odla grönsaker på friland i Leader Södermanlands område
- Vid storskalig odling till grossist är marknaden en större osäkerhet än själva odlingen
- Förädling på gårdsnivå kan skapa unika produkter som kan bidra till ökad lönsamhet
- Produktionen har god potential för hög lönsamhet men innebär även hög risk
- Nära coaching av praktikant och företagare lägger grund för anställning
- Breda samarbeten mellan aktörer ger konkreta resultat för arbete och utbildning

Bilagor

- Grönsaker på friland – ett bidrag till angelägna samhällsutmaningar, steg 3. Lovang Lantbrukskonsult AB
- Grönsaker på friland. Rapport om förädling av grönsaker till nya produkter, möjligheter och hur man går tillväga. Per Nilsson, Profox
- Handledning av arbetskraft, delrapport Grönsaker på friland
- Logistikmodell, AFRY